

Raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil o'qish samaradorligini oshirish usullari

Muallif: Usmonov Muhammadqodir

Universitet nomi: Fargona Davlat Universituti

Email: Muhammadqodir@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada raqamli ta'lim muhiti sharoitida talabalarning mustaqil o'qish faoliyatini samarali tashkil etish, uni nazorat qilish va natijadorligini oshirishga xizmat qiladigan pedagogik usullar tahlil qilinadi. Raqamlashtirilgan o'quv jarayonida mustaqil o'qish faqat topshiriqni auditoriyadan tashqarida bajarish bilan cheklanmay, balki maqsad qo'yish, resurs tanlash, o'zini o'zi boshqarish, refleksiya yuritish va natijani baholash kabi jarayonlarni ham o'z ichiga oladi. Maqolada raqamli platformalar, adaptiv topshiriqlar, mikroo'qitish, teskari aloqa, elektron portfoliolar, akademik analitika va hamkorlikka asoslangan onlayn vositalarning didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Tahlillar natijasida mustaqil o'qish samaradorligini oshirish uchun pedagogik maqsadlarning aniqligi, topshiriqlarning bosqichma-bosqichligi, raqamli resurslarning ishonchiligi, muntazam monitoring hamda motivatsiyani qo'llab-quvvatlovchi mexanizmlar muhim omillar ekani asoslab beriladi. Shuningdek, oliy ta'lim amaliyotida qo'llash mumkin bo'lgan usullar tizimlashtirilib, ularni joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, mustaqil o'qish, ta'lim texnologiyalari, LMS, akademik analitika, elektron portfolio, refleksiya, motivatsiya, teskari aloqa.

Kirish

Globalashuv, axborot oqimining tezlashuvi va oliy ta'limning kompetensiyaviy modelga o'tishi talabalardan tayyor bilimni qabul qilish emas, balki uni mustaqil izlash, saralash, talqin etish va amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan mustaqil o'qish oliy ta'limning markaziy tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Raqamli ta'lim muhiti esa ushbu jarayonni tashkiliy, mazmuniy va texnologik jihatdan yangi bosqichga olib chiqdi. Endilikda talaba nafaqat darslik va ma'ruza matni bilan, balki videodars, interaktiv modul, simulyator, elektron kutubxona, test banklari va sun'iy intellektga asoslangan yordamchi servislar bilan ham ishlaydi.

Biroq raqamli vositalarning ko'pligi o'z-o'zidan yuqori natijani kafolatlamaydi. Ko'plab holatlarda talaba resurslar sonining ortishi sababli diqqatning bo'linishi, vaqtni noto'g'ri rejalashtirish, yuzaki o'qish, tayyor javoblarga haddan tashqari tayanish yoki o'zlashtirish darajasini to'g'ri baholay olmaslik kabi muammolarga duch keladi. Demak, masalaning mohiyati faqat raqamli resurslarni taqdim etishda emas, balki ulardan didaktik asosda foydalanishni yo'lga qo'yishda namoyon bo'ladi.

Mustaqil o'qish samaradorligi tushunchasi bir necha ko'rsatkichlar bilan belgilanadi: o'quv topshiriqlarini o'z vaqtida va sifatli bajarish, nazariy bilimni amaliy vaziyatlarda qo'llay olish, o'quv motivatsiyasining barqarorligi, o'zini o'zi nazorat qilish ko'nikmasi, refleksiya yuritish hamda o'zlashtirish natijalarining mustahkamligi. Raqamli ta'lim muhiti bu ko'rsatkichlarni kuchaytirishi ham,

aksincha, yuzaki faoliyatga olib kelishi ham mumkin. Shuning uchun oliy ta'limda raqamli vositalar va mustaqil o'qish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy-pedagogik jihatdan yoritish dolzarb masalalardan biridir.

Mazkur maqolaning maqsadi raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil o'qish samaradorligini oshirish usullarini tizimlashtirish, ularning pedagogik asoslarini izohlash va amaliy qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun mustaqil o'qishning nazariy asoslari, raqamli pedagogikaning imkoniyatlari hamda oliy ta'lim jarayonida qo'llaniladigan samarali usullar o'zaro uzviylikda tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Pedagogika nazariyasida mustaqil ta'lim masalasi shaxsiy faollik, motivatsiya, didaktik boshqaruv va o'zini o'zi nazorat qilish tushunchalari bilan bog'liq holda talqin etiladi. An'anaviy didaktika vakillari o'quvchining mustaqil faoliyatini bilimni puxta o'zlashtirishning zarur sharti sifatida baholagan bo'lsalar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bu jarayonning algoritmlashtirilishi, individuallashtirilishi va monitoring qilinishiga alohida urg'u beradi. Raqamli ta'lim muhitiga bag'ishlangan ilmiy-adabiy manbalarda esa o'quv materialining multimodal taqdimoti, moslashuvchan traektoriya, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi tezkor teskari aloqa, elektron nazorat va ta'lim analitikasi kabi omillar mustaqil o'qish samaradorligiga ta'sir etuvchi muhim vositalar sifatida ko'rsatiladi.

Maqolada tahliliy-sintez, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va pedagogik umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Avvalo, mustaqil o'qish, raqamli ta'lim muhiti va ta'lim samaradorligi tushunchalari didaktik manbalar asosida izohlandi. Keyin an'anaviy va raqamli ta'limdagi mustaqil ish shakllari qiyos qilinib, ularning afzallik va cheklovlari ajratib olindi. Shundan so'ng talabalarning mustaqil faoliyatini kuchaytiruvchi amaliy mexanizmlar pedagogik model sifatida tizimlashtirildi.

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, unda mavzuga oid darsliklar, monografiyalar, pedagogik texnologiyalar bo'yicha o'quv qo'llanmalar va axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etish masalalariga bag'ishlangan kitob manbalari asos bo'lib xizmat qildi. Manbalarni saralashda ularning didaktik ahamiyati, oliy ta'lim amaliyotiga mosligi va raqamli muhitda mustaqil ta'limni tashkil etishga bevosita aloqadorligi asosiy mezon sifatida olindi.

Raqamli ta'lim muhitida mustaqil o'qish samaradorligini oshirish usullari

Usul	Mazmuni	Kutiladigan natija
Raqamli rejalashtirish	Talaba haftalik va oylik topshiriqlarni LMS yoki elektron kalendar orqali rejalashtiradi, ustuvorliklarni belgilaydi.	Vaqtini boshqarish kuchayadi, topshiriqlar kechikishi kamayadi.
Modulli topshiriqlar	Katta vazifalar kichik bosqichlarga bo'linadi, har bir bosqich uchun alohida ko'rsatma va mezon beriladi.	Bosqichma-bosqich o'zlashtirish va ortiqcha yuklamaning kamayishi ta'minlanadi.
Tezkor teskari aloqa	Avtomatlashtirilgan test, rubrika, audio yoki yozma izohlar orqali o'qituvchi va platforma muntazam fikr bildiradi.	Xatolar o'z vaqtida tuzatiladi, o'zini o'zi nazorat qilish rivojlanadi.
Elektron portfolio	Talaba o'z ishlari, refleksiya va erishgan natijalarini raqamli portfeli orqali jamlaydi.	Shaxsiy o'sish dinamikasi ko'rinadi, refleksiya va mas'uliyat oshadi.
Hamkorlikdagi onlayn	Forum, bulutli hujjatlar, juftlikdagi sharhlar	Kommunikativ faollik, o'zaro

faoliyat	va kichik guruhli loyiha ishlari yo'lga qo'yiladi.	o'rganish va ijtimoiy motivatsiya ortadi.
Akademik analitika	Platformadagi kirish chastotasi, topshiriq bajarish sur'ati va test natijalari monitoring qilinadi.	Xavf guruhidagi talabalarni erta aniqlash va individual yordam ko'rsatish imkoni paydo bo'ladi.

Muhokama

Raqamli ta'lim muhitida talabani mustaqil o'qishini samarali tashkil etishning birinchi sharti — aniq pedagogik navigatsiyani yaratishdir. Talaba nimani o'rganishi, qanday resursdan foydalanishi, topshiriqni qaysi mezon asosida bajarishi va natijasini qanday taqdim etishini oldindan aniq bilishi zarur. Shu sababli raqamli kurs dizaynida maqsad, vazifa, ko'rsatma, muddat va baholash mezonlari yagona tizim sifatida berilishi kerak. Noaniq topshiriq yoki ortiqcha murakkab interfeys mustaqil o'qish vaqtining samarali emas, balki tashkiliy muammolarga sarflanishiga olib keladi.

Ikkinchi muhim omil — o'quv resurslarining didaktik mosligidir. Raqamli muhitda video, audio, infografika, simulyatsiya, test va matn kabi turli formatlar mavjud bo'lsa-da, ularni tartibsiz joylashtirish o'quvchini chalg'itadi. Resurslar o'quv maqsadiga ko'ra tanlanib, murakkablik darajasi bo'yicha ketma-ket joylashtirilganda mustaqil o'qish samaradorligi ortadi. Masalan, qisqa video kirish qismi, undan keyin asosiy matn, so'ng mini-test va refleksiya savollarining uyg'unligi talabani diqqatini ushlab turadi hamda o'zlashtirishni chuqurlashtiradi.

Uchinchi omil — nazorat va teskari aloqaning muntazamligidir. Mustaqil o'qishda nazorat butunlay bekor qilinmaydi; aksincha, u ko'proq formatif xususiyat kasb etadi. Raqamli platformalar avtomatik tekshiruv, progress indikatorlari, ball tizimi, rubrika va shaxsiy izohlar orqali talabani qayerda qiynalayotganini ko'rsatib bera oladi. Aynan shu tezkor teskari aloqa talabani noto'g'ri strategiyasini uzoq vaqt davom ettirib yuborishining oldini oladi.

To'rtinchi omil — motivatsiyani qo'llab-quvvatlashdir. Mustaqil o'qish samaradorligi ichki motivatsiya, maqsadni anglash va o'z muvaffaqiyatini ko'ra olish bilan bevosita bog'liq. Shu sababli raqamli kurslarda gamifikatsiya elementlari, mikro-yutuqlar, raqamli belgi va sertifikatlar, reyting emas, balki shaxsiy o'sishni ko'rsatuvchi indikatorlar qo'llanilishi foydalidir. Talaba o'z harakati natijasini platforma orqali ko'rib borganida, o'quv faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Beshinchi omil — refleksiya va metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishdir. Talaba faqat materialni o'qib chiqmasdan, o'zi qanday o'rganganini ham tahlil qila olishi kerak. Buning uchun o'z-o'zini baholash varaqalari, reflektiv kundaliklar, elektron portfolio va savol-javob forumlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday vositalar talabani kuchli va zaif tomonlarini anglashiga, keyingi o'qish strategiyasini to'g'ri tanlashiga yordam beradi.

Raqamli muhitning yana bir afzalligi — individuallashtirish imkoniyatidir. Turli tayyorgarlik darajasiga ega talabalarga bir xil topshiriqni berish o'rniga, adaptiv testlar va differensial topshiriqlar orqali shaxsiy traektoriya yaratish mumkin. Bu, ayniqsa, mustaqil o'qishda juda muhim, chunki har bir talaba materialni o'z sur'ati va uslubida o'zlashtiradi. O'qituvchi analitik ma'lumotlardan foydalangan holda individual maslahatlar berganida, raqamli ta'lim vositalari haqiqiy pedagogik qo'llab-quvvatlashga aylanadi.

Shu bilan birga, ayrim xavflar ham mavjud. Raqamli muhitte ortiqcha axborot, tayyor javoblarning ko'pligi, akademik halollik bilan bog'liq muammolar va internetga qaramlik mustaqil o'qish sifatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Demak, samaradorlikni oshirish usullari faqat texnik vositalar bilan emas, balki akademik halollik, axborot madaniyati va raqamli gigiyena bilan uyg'un holda joriy etilishi zarur.

Natijalar

Tahlillar asosida raqamli ta'lim muhitida mustaqil o'qish samaradorligini oshirish usullari bir-biri bilan uzviy bog'langan besh yo'nalishda namoyon bo'lishi aniqlandi. Birinchi yo'nalish tashkiliy boshqaruv bilan bog'liq bo'lib, unda o'quv topshiriqlarini modullashtirish, vaqtni rejalashtirish va aniq navigatsiya yaratish asosiy o'rin tutadi. Ikkinchi yo'nalish mazmuniy ta'minotni qamrab olib, bunda resurslarning ishonchliligi, ixchamligi va o'quv maqsadiga mosligi hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Uchinchi yo'nalish monitoring va teskari aloqa tizimidan iborat bo'lib, avtomatlashtirilgan testlar, rubrikalar, elektron jurnal va individual izohlar o'zlashtirishdagi bo'shliqlarni erta aniqlashga imkon beradi. To'rtinchi yo'nalish motivatsion qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi; bunda gamifikatsiya, shaxsiy yutuqlarni vizuallashtirish va o'quv natijasini bosqichma-bosqich ko'rsatish samarali mexanizm sifatida baholanadi. Beshinchi yo'nalish esa refleksiya va metakognitiv rivojlanish bo'lib, talabning o'z o'qish strategiyasini ongli ravishda boshqarishiga xizmat qiladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli muhitda mustaqil o'qish samaradorligi alohida bitta vositaga emas, balki pedagogik jihatdan yaxlit loyihalashtirilgan tizimga bog'liq. Ya'ni, LMS yoki elektron platformaning o'zi emas, balki unda yaratilgan topshiriq arxitekturasi, teskari aloqa sifati, baholash mezonlari va talabning reflektiv faolligi asosiy natija omillari hisoblanadi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida raqamli ta'lim siyosati faqat texnik infratuzilmani kengaytirish bilan cheklanmasligi, balki pedagogik dizayn madaniyatini shakllantirishga ham qaratilishi lozim.

Xulosa

Raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil o'qish samaradorligini oshirish, avvalo, mustaqil ta'limga zamonaviy didaktik yondashuvni talab qiladi. O'qituvchi nazorat qiluvchi subyekt sifatida emas, balki ta'lim traektoriyasini loyihalovchi, resurslarni tanlovchi, teskari aloqa beruvchi va motivatsiyani qo'llab-quvvatlovchi pedagogik hamroh sifatida faoliyat yuritishi zarur.

Maqolada asoslangan usullar — modulli topshiriqlar, aniq navigatsiya, tezkor teskari aloqa, elektron portfolio, hamkorlikdagi onlayn faoliyat, akademik analitika va reflektiv vositalar — mustaqil o'qish jarayonini sifat jihatidan yaxshilashga xizmat qiladi. Ularni oliy ta'lim amaliyotiga joriy etish talabning o'zini o'zi boshqarish, tanqidiy fikrlash, axborot bilan ishlash va mas'uliyatni his etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kelgusida mazkur yo'nalishda alohida fanlar, kurslar yoki ta'lim platformalari misolida empirik tadqiqotlar o'tkazish, raqamli vositalarning mustaqil o'qish natijalariga ta'sirini miqdoriy ko'rsatkichlar asosida baholash maqsadga muvofiqdir. Shunda raqamli ta'lim muhitini takomillashtirish bo'yicha yanada aniq va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyati kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Azizxo'jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2006.
- Tolipov O' Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
- Ishmuhamedov R., Yo'ldoshev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2016.
- Slastenin V. A., Isaev I. F., Shiyanov E. N. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2013.
- Podlasy I. P. Pedagogika. Yangi kurs. – Moskva: Vlados, 2011.
- Polat E. S., Buxarkina M. Yu., Moiseyeva M. V. Ta'lim tizimida yangi pedagogik va axborot texnologiyalari. – Moskva: Akademiya, 2008.
- Selevko G. K. Sovremennye obrazovatelnye texnologii. – Moskva: Narodnoe obrazovanie, 1998.
- Uvarov A. Yu. Informatizatsiya shkoly: vchera, segodnya, zavtra. – Moskva: Binom, 2011.
- Khutorskoy A. V. Zamonaviy didaktika. – Sankt-Peterburg: Piter, 2007.
- Ro'ziyeva D. I., Usmonboyeva M. H., Holiqova Z. H. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013.

